

УДК 373.5.091.4(477)«1917/1920»

Оксана Бунчук

**ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
З РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ
(1917–1920 рр.)**

У статті розкривається діяльність Товариства шкільної освіти з розбудови української національної школи (1917–1920 рр.). У результаті дослідження автором були встановлені основні аспекти діяльності товариства у даному напрямі, а саме: створення єдиної цілісної системи освіти; відкриття перших українських гімназій у Києві; запровадження українознавчих предметів у школах різних ступенів; підготовка й видання шкільних навчальних посібників, підручників, термінологій українською мовою; удосконалення українського правопису; влаштування курсів інструкторів з українознавства для вчителів; розробка «Проекту єдиної школи»; організація Всеукраїнських учительських з'їздів.

Ключові слова: Товариство шкільної освіти, українська національна школа, українізація, культурно-освітня діяльність, громадські організації.

Становлення незалежної Української держави неможливе без пробудження національної свідомості нашого народу, насамперед молоді. У зв'язку з цим однією з найважливіших проблем є відродження національної самобутності школи, покликаної формувати високий інтелект нації, її соціальний і культурний генофонд. Підвищення національної свідомості молоді через систему освіти – гарант майбутнього українського народу. Ось чому в умовах державного та духовного відродження України пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти й виховання, що має забезпечити вихід Української держави на світовий рівень. Сьогодні йде пошук не лише шляхів оновлення освіти, а й принципово нових перспектив і можливостей – аж до школи нової генерації – української національної школи.

В аналізі минулого одне з основних місць посідає питання освіти й шкільництва, адже «хто має школу, той має народ». Тому вкрай важливими є дослідження діяльності громадських організацій, зокрема Товариства шкільної освіти, що стояли біля витоків організації національної школи. Адже школа була, є, і буде фундаментом, на якому тримається держава.

Питанню розбудови української школи 1917–1920 рр. присвячені багаточисельні праці громадських діячів досліджуваного періоду (Г. Ващенко, М. Грушевського, Д. Дорошенка, Б. Пастернака, С. Русової, С. Сірополка, П. Холодного). Серед науковців-сучасників, що досліджували дану проблему, можна виділити прізвища Г. Васьковича,

С. Єфремова, І. Лікарчука, Б. Матроса, П. Ротача та ін.

Метою даної статті є висвітлення діяльності Товариства шкільної освіти з розбудови української національної школи (1917–1920 рр.).

Революційні події весни 1917 р. у Російській імперії привели до падіння монархії та проголошення певних демократичних перетворень. На хвилі революційних подій в Україні, в перших числах березня 1917 р., утворилася Центральна Рада, яка взяла на себе функції загально-українського громадсько-політичного центру. Новостворений орган, узявши курс на відродження державності українського народу, відвів чільне місце в державотворчій політиці питанню національно-культурного будівництва. У цій складній і багатогранній роботі на перші позиції виходило завдання побудови національної системи освіти та її основи – школи.

Тому у відозві до українського народу 7 березня 1917 р. Центральна Рада закликала всіх громадян, культурні і політичні організації, місцеві органи влади добиватися дозволу від Тимчасового уряду на розширення мережі освітніх закладів, переведення освіти на україномовне викладання, українізації державно-адміністративних установ, утворення українських культурних товариств [4].

Ініціатором цих справ стало громадське Товариство шкільної освіти. Своїм завданням Товариство поставило розбудову та захисту української школи, плекання національних кадрів та виховання національно зрілих молодих людей.

У квітні 1917 р. при Київській міській Думі була утворена українська шкільна комісія у складі М. Грушевського, В. Ігнатовича, Є. Королькова, Т. Лубенця, С. Романюка, І. Стешенка, М. Ярошевського, яка й започаткувала роботу з українізації шкіл у Києві і губернських містах.

Одним із напрямів культурно-освітньої діяльності прогресивної інтелігенції стала боротьба за відкриття українських початкових шкіл. Товариству шкільної освіти при підтримці Центральної Ради в перші місяці 1917 р. вдалося відкрити одну з перших українських гімназій в м. Києві. Гімназію ім. Т. Шевченка було відкрито 18 березня 1917 року.

Важливе значення для українізації навчального процесу в школах мали два Всеукраїнські учительські з'їзди, організовані членами ТШО.

Перший з'їзд, який відбувся 5–6 квітня 1917 р., прийняв ряд постанов, що визначали шляхи здійснення українізації школи. Однією з умов реалізації планів українізації школи мало стати видання шкільних підручників та методичної літератури українською мовою. Вирішення цієї умови з'їзд доручив Товариству Шкільної Освіти. Учасники другого Всеукраїнського з'їзду вчителів, що проходив 10–12 серпня 1917 р., ухвалили окрему постанову «Українізація школи». У ній говорилось, що українізація всіх типів шкіл, як початкових, так і середніх, повинна проводитися «згідно з вимогами педагогіки». З 1 вересня 1917 р. в нижчій початковій школі навчання в усіх класах повинно проводитись

українською мовою, а відносно вищої початкової і середньої школи та учительських інститутів і семінарій вказувалось, що вони українізуються «в згоді з вимогами першого Всеукраїнського вчительського з'їзду» [1, с. 38].

Отже, з перших днів створення Товариства шкільної освіти перед ним постало невідкладне завдання українізації школи, ліквідації тієї безсистемної й безладної організації освіти в Україні, що дісталась їй у спадок від минулого, і створення єдиної національної системи освіти за новими принципами, програмами, змістом і організаційною структурою.

Комісії, що були створені при ТШО, розробили основні теоретичні положення розбудови української школи, науково-теоретичні засади національної освіти і виховання, розпочали друкувати шкільні підручники та методичну літературу.

Основні напрацювання Товариства шкільної освіти і було взято Генеральним Секретаріатом освіти, а потім Міністерством Народної Освіти за основу проекту єдиної школи.

Розширення мережі шкіл, посилення їх матеріальної бази та забезпечення шкільної освіти кадрами було лише частиною великої роботи ТШО з побудови національної школи. Однак у цій напруженій роботі чи не найголовнішим завданням стало переведення зрусифікованої школи на національний ґрунт. Це можна було здійснити лише шляхом уведення україномовного викладання в школах, перебудови виховної роботи на національно-патріотичних засадах, формування у підростаючого покоління нової національної ментальності та широкого запровадження у навчання українознавства.

Саме на кошти Товариства шкільної освіти у вересні 1917 р. у Києві була відкрита друга гімназія імені Кирило-Мефодіївського братства. Гімназія мала підготовчий та вісім навчальних класів. Третя українська гімназія була відкрита ТШО 14 вересня 1917 р. у м. Києві в складі підготовчого та 1–3 класів, до яких прийнято 100 учнів. У передмісті м. Києва, на Шулявці, згодом, за ініціативою товариства «Просвіта», була відкрита й четверта українська гімназія у складі двох підготовчих та першого класу [6, с. 69].

Відкриття перших українських гімназій у Києві, столиці УНР, стало визначною подією українського не лише культурно-освітнього, а й суспільно-політичного життя в цілому. Воно показало не тільки прагнення, а й можливість побудови національної школи як вирішальної складової системи освіти, здатної забезпечити навчання рідною мовою, виховання національно свідомих громадян відродженої України [5, с. 66].

Після утворення Генерального Секретаріату освіти робота ТШО була в основному спрямована на поступове наповнення шкіл новими підручниками й художньою літературою, які відповідали духу і змісту нової української школи.

Тяжкого удару українській школі завдали денікінці. Денікінський

антиукраїнський рух за масштабами боротьби проти українського національно-культурного будівництва за весь період визвольних змагань був найбільш масовий і найагресивніший.

На Загальних Зборах ТШО 28 вересня 1919 року Радою поставлено завдання перед Товариством: взяти справу української школи в свої руки, щоб допомогти громадянству зберегти те, що вже зроблено в шкільній справі, вжити всіх заходів для захисту української школи» [7, с. 10–11].

Отже, основною метою діяльності Ради ТШО в часи денікінщини, як зазначив в доповіді на загальних зборах Товариства О. Дорошкевич, було «...зберегти національно-культурні здобутки революції, головним чином, рідну школу, яка за часів Добрармії була позбавлена утримання на кошти влади та прав» [7, с. 7]. Тож Рада Товариства шкільної освіти взяла на себе функції Міністерства народної освіти.

За таких умов Товариство шкільної освіти змушене було взяти в свої руки кермо української школи та фінансування її тими коштами, що збирало Товариство закликом до всіх верств українського населення.

Враховуючи політичні обставини в Україні, Рада ТШО посилила свою роботу по збереженню системи національної освіти та наданню їй фінансової допомоги. Радою Товариства на засіданні 18 вересня 1919 р. було ухвалено розробити фінансовий план допомоги всім тим українським школам, які не будуть мати коштів для свого утримання з інших джерел. Рада висловила за необхідність тісного зв'язку українських фінансових кіл з Радою ТШО з метою посилення допомоги приватним українським школам у широкому масштабі, а також й іншим культурно-просвітнім установам [2, с. 91].

Рада ТШО звернулось до громадських організацій і приватних осіб з проханням допомогти українській школі в її тяжкому становищі. Особливо допомогли Товариству шкільної освіти такі солідні організації, як кооперативи, Український Червоний Хрест, газета «Слово», Товариство «Копійка на рідну школу» і взагалі українське вчительство та громадянство [3, с. 81].

Таким чином, з приходом на Україну денікінської армії, як і на початку революції, Товариство шкільної освіти доклало багато зусиль, енергії й ентузіазму в справі збереження національної освіти. Коли радянська влада змінила денікінську, знов перед ТШО постало питання ревізії програми своєї діяльності.

Планувалося, що робота буде проводитися у всеукраїнському масштабі. Також у плани Товариства входило знайти контакт із радянською владою, але політичні моменти повинні бути викреслені з його діяльності [7, с. 13–14].

Отже, можна зробити висновок, що з приходом радянської влади ТШО продовжило енергійну роботу щодо утримання й організації української школи і, взагалі, освітніх установ, співпрацювало з радянськими органами управління освітою в питаннях розбудови української школи, розробки планів розвитку освіти.

Здавалося б, така громадська організація, як Товариство шкільної освіти, яка мала великий досвід ведення освітніх справ і дуже тісний контакт з українською школою – повинна використовуватись радянською владою для розбудови шкільництва в Україні. Але з вересня по листопад 1920 року в приміщенні ТШО проводяться обшуки, частина його членів арештована, будинок Товариства на Іріненській № 4 передано військовій владі під бурсу для курсів Всеобуча, майно опечатується, потім вивозиться. Бачимо: досвід ТШО Радянській владі не знадобився, його діяльність фактично припинено.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що 1917–1920 рр. – це час, коли освітній рух в Україні набув небачених розмірів і прогресивна громадськість, яка згуртувалася навколо Товариства шкільної освіти, творчо використовуючи досвід минулого у справі боротьби за рідну школу й освіту.

Основними аспектами його діяльності у даному напрямі були: відкриття перших українських гімназій в Києві; запровадження українознавчих предметів в школах різних ступенів; підготовка й видання шкільних навчальних посібників, підручників, термінологій українською мовою; удосконалення українського правопису; влаштування курсів інструкторів з українознавства для вчителів; розробка питань розвитку української національної освіти, низки положень, які лягли в основу «Проекту єдиної школи», плану розвитку вищої школи; організація Всеукраїнських учительських з'їздів. Члени ТШО вели активну викладацьку діяльність в українських школах, гімназіях, вищих навчальних закладах, читали лекції на вчительських курсах, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.) : дис. ... доктора іст. наук : 07.00.01 / Анатолій Миколайович Боровик. – Чернігів, 2005. – 439 с.
2. Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1919–1920 шк. р. – № 1–3.
3. Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1919–1920 шк. р. – № 4–5.
4. Вісти з Української Центральної Ради. – 1917. – № 1. – 19 березня.
5. Нова Рада – 1917. – № 34, № 96, № 123, № 180.
6. Розовик Д. Ф. Національно-культурне будівництво і Україні у 1917–1920 рр. : дис. ... доктора іст. наук : 07.00.01 / Дмитро Федорович Розовик. – К., 2004. – 388 с.
7. Державний архів м. Києва
Ф. 346 Товариство шкільної освіти
Оп. 1.
Спр. 1. Протоколи загальних зборів, комісій Товариства шкільної освіти, 25 арк.